

LEV DODIN
MALY THEATER VAN SINT-PETERSBURG
Broeders en Zusters . van Fedor Abramov

DEEL 1
DONDERDAG 19 FEBRUARI 98 . 20 UUR

DEEL 2
VRIJDAG 20 FEBRUARI 98 . 20 UUR

DEEL 1 EN 2
ZATERDAG 21.
ZONDAG 22 FEBRUARI 98 . 15 UUR

deSingel/theater

LEV DODIN
MALY THEATER VAN SINT-PETERSBURG
Broeders en Zusters . van Fedor Abramov

DEEL 1
DONDERDAG 19 FEBRUARI 98 . 20 UUR
DEEL 2
VRIJDAG 20 FEBRUARI 98 . 20 UUR

DEEL 1 EN 2
ZATERDAG 21,
ZONDAG 22 FEBRUARI 98 . 15 UUR

deSingel/theater

duur van deel 1

2 uur 50 met een pauze (20') na 1 uur 20

duur van deel 2

3 uur 10 met een pauze (20') na 1 uur 20

spreektaal Russisch

boventiteling Nederlands/Frans

coördinatie Erik Borgman

Nederlandse vertaling Lode Delputte en Liesbet De Letter

eindredactie deSingel

met dank aan Monique Nagielkopf

inleiding door dramaturg Michael Stronin in het Engels

do 19 februari . 19.00 uur . Vergaderzaal deSingel

nagesprek met Pol Arias en regisseur Lev Dodin . vr 20 februari

na de voorstelling (omstreeks 23.15 uur) . Foyer Rode Zaal

redactie programmaboekje deSingel

met dank aan Katrin Joris en Stefan Blommaert

druk programmaboekje Tegendruk

met de steun van de Vlaamse Regering

Broeders en Zusters

regie Lev Dodin

tekst Fedor Abramov

bewerking Lev Dodin, Arkadi Katzman,
Sergei Bekhterev

regie-assistentie Roman Smirnov, Sergei Bekhterev

scenografie Edouard Kotchergin

licht Oleg Kozlov, Vitalli Skorodumov,
Ekaterina Dorofeeva

geluid Boris Kotchetkov, Alla Tikhomirova

kostuums Inna Gabai

technische leiding Andrei Sverdiov

podiumregie Olga Dazidenko, Tamara Sadret-
dinova, Natalia Sollogub

podiumtechnici Yevgenli Nikivorov, Alexandre Pu-
linets, Konstantin Belodubrovskli,
Nikolai Koslyakov, Mikhail Andreev

dictie Valeri Galendeev

rekwisieten Yullia Zverlina, Olga Recher

kleedsters Marla Fomina, Galina Ivanova,
Marina Kozhina

make-up Galina Varukhina

productie Maly Theater Sint-Petersburg,
met de steun van de Afdeling Buitenlandse Zaken -
Ministerie van Cultuur

met

Tatiana Chestakova

Anfissa Petrovna Minina, voorzitter van de kolchoz 'Nieuw leven'

Mikhaïl Samotchko

Denis Kharitonovitch Perchine, voorzitter van de kolchoz 'Nieuw leven'

Nikolaï Lavrov

Ivan Dmitrievitch Loukachine, voorzitter van de kolchoz 'Nieuw leven'

Sergeï Bekhterev

Gavrila Andreevitch Ganitchev, districtafgevaardigde

de leden van de kolchoz 'Nieuw leven'

Piotr Semak *Mikhaïl Priasline (Michka)*

Nina Semenova *Anna, zijn moeder*

zijn zusters:

Natalia Akimova *Lizaveta (Lizka)*

Tania Radionitcheva *Tatianka*

zijn broers:

Ioura Ivanov *Petka*

Nikolai Zakharov *Grichka*

Sergeï Vlassov *Egorsja*

Natalia Fomenko *Varvara Iniakhina*

Vladimir Artiomov *Grigory Minine*

Igor Ivanov *Piotr Zhitov*

Alla Semenichina *Oliona, zijn vrouw*

Anatoli Kolibianov *Ilia Maximovitch Netiosov*

Galina Filimonova *Maria, zijn vrouw*

Olia Afanassieva *Valentina, hun dochter*

Felix Raievski *Trofim Lobanov*

Lidia Goriaïnova *Pelageta, zijn vrouw*

hun dochters:

Marina Gridassova *Avdotia*

Svetlana Gaitan *Tatiana*

hun kleinkinderen:

Artiëm Krivtsov

Ania Siabodianyuk

Misha Arakcheev

Vladimir Zakhariev *Timofei Lobanov, hun zoon*

Elena Vassilieva *Anissia, zijn vrouw*

Nelli Bavitcheva *Alexandra Dourinina, zijn zuster*

Lia Kouzmina *Raletchka Klevakina*

Bronislava Proskournina *Daria Kruptova*

Svetlana Grigorieva *Marfa Repichnaia*

Evguënia Barkan *Pavla Tougoloukova*

Irina Nikoulina *Polina Tchougaieva*

Vladimir Artiomov *Anatoli Tchougaiev (Tchougaretti), haar man*

Mikhaïl Samotchko *Filia-Petoukh (Filia-Rooster)*

Sergeï Moutchenikov *Ignat Baiev*

Sergeï Kozyrev

Arkadi Koval *Mitenka-Malychnia (Kleine Mitia)*

Igor Skliar *Ioura*

Sergeï Kozyrev *de vader*

de kinderen:

Tobias Aerts, Emiel Coen, Janse Heijn, Emiel Redant,

Alexandra Zonina

SYNOPSIS

Eerste deel: Ontmoetingen en scheidingen

Eerste bedrijf

-Broeders en zusters, wijdt U aan de overwinning op de vijand, doe al wat in uw macht ligt om de vijand - nazi-Duitsland - te verpletteren.-

Het stuk begint met de aanvang van deze toespraak van Stalin tot de sovjetbevolking op 3 juli 1941. Hierop volgen andere filmdocumenten over de Tweede Wereldoorlog zoals de sovjetbevolking die beleefde.

Na deze historische herinneringen, terug naar het heden. Het is lente 1945, een dorp in het noorden van Rusland : Pekasjino. Aan de oever van de rivier komt een stoomboot aan, de eerste sinds jaren. Maar er nadert ook een andere boot, bescheidener, een gewone motorboot. Er zijn twee jonge mannen aan boord : Michail en Egorsja. Ze hebben de winter al werkend doorgebracht in het woud. Nu is het lente en komen ze terug naar het dorp. Ze worden door allen met open armen ontvangen, vooral door Anfissa Minina, de verantwoordelijke van de kolchoz.

Michail keert terug naar huis, bij de Priaslins. Aan de muur hangt een foto van zijn in de oorlog omgekomen vader. Bij zijn moeder Anna, vindt hij Liza terug, zijn zuster, en Pjetka en Grisjka, de tweeling, en de kleine Tatjanka.

Het is zaaitijd, maar er is geen graan en Anfissa Minina jamert. Varvara ook, maar om een andere reden : vanaf nu is ze oorlogsweduwe, en dus voor altijd alleen. Ze heeft een oogje op Michail, maar Egorsja heeft een oogje op haar...

Het is zaaitijd, de vrouwen zaaien. Egorsja wil niet op de kolchoz blijven, hij wil naar de stad, maar Michail weet dat hijzelf geen andere keuze heeft : hij moet blijven om zijn familie te helpen.

Einde van de zaaitijd en voorbereiding van het feest. Er wordt feest gevierd. Men verwelkomt Ilja Netesov, de eerste soldaat van het dorp die van de oorlog terugkeert. Anderen zijn nog niet terug en velen zullen nooit terugkeren. De vrouwen weten dit en daarom is de stemming niet erg vrolijk. In de hen omringende droefheid komen Varvara en Michail nader tot elkaar...

Tweede bedrijf

Na het feest probeert Egorsja bij Varvara binnen te komen. Ze scheept hem af en voegt zich bij Michail in een hooischoor. Een liefdesgeschiedenis begint.

Allen zijn geschokt over deze verhouding : Varvara is ouder dan Michail. Anfissa Minina komt tussenbeide : Varvara moet het dorp verlaten en Michail keert terug naar het woud... Hij gaat niet alleen. In het woud is zoveel te ontginnen dat men besluit het hele dorp mee te sturen : vrouwen en kinderen, gezonde en zwakke mannen.

Er keert een man terug naar het dorp : Grigori, de echtgenoot van Anfissa. Hij is niet degene op wie ze wachtte. Ze houdt niet meer van hem. Ze wacht op Ivan, maar hij is nog niet teruggekeerd.

Er wordt vernomen dat Grigori en Varvara naar de stad zijn gegaan. Een wanhopige Michail gaat te paard op zoek naar Varvara, maar hij vindt haar niet terug...

Ganitsjev, die politiek districtsverantwoordelijke is, verzamelt de mensen van de kolchoze : de economische toestand is slecht en Anfissa is daarvoor verantwoordelijk. Ganitsjev stelt voor haar te vervangen door een gewezen officier, een zekere Persjin. De mensen van de kolchoz zijn meedogenloos : Anfissa wordt ontslagen...

In het gezin Priaslin heerst onenigheid : Liza protesteert tegen het ontslag van Anfissa. Michail echter, die nog niet vergeten is dat Anfissa hem van Varvara scheidde, verdedigt de straf van de kolchoz. Eigenlijk is Michail ontredder : zijn vader is dood, zijn broer is in de stad, de toekomst ziet er somber uit. Hij vraagt zich af wie hem zou kunnen helpen.

Tweede deel: Wegen en kruisingen

Eerste bedrijf

Nieuwe beelden: er wordt een film getoond uit de jaren 50 in Pekasjino: de Kozakken van Koebani. We zien een idyllische kolchoz waar alles goed gaat, waar het leven aangenaam is..

Ivan Loekasjin is teruggekomen. Hij is nu de echtgenoot van Anfissa. Hij is tevens de nieuwe kolchozchef. Hij is minder gelukkig dan in de film wordt getoond. Hij weet dat het niet goed gaat. Hij zou de kolchozwerkplaats willen heropenen, die gesloten is sinds alle mannen aan het werk zijn in het woud. Ganitsjev, de districtsverantwoordelijke, is ertegen. Dan gaat Ivan zelf ook naar het woud. Michail wordt kolchozverantwoordelijke.

Timofej Lobanov, een ex-gevangene, is ernstig ziek. Iedereen denkt echter dat hij wil ontsnappen aan het werk in het woud. Ook Michail verdenkt hem van veinzerij.

Timofej neemt afscheid van zijn zuster en gaat zonder toestemming naar het ziekenhuis. Michail brengt Ganitsjev hiervan op de hoogte. Zij vinden dat Timofej zich moet verantwoorden voor de rechtbank. Maar Timofej sterft aan kanker. Michail voelt zich schuldig en wil zijn graf met een ster tooien.

Egorsja bezoekt het dorp. Hij praat over de stad en over zijn successen. Hij flirt met Liza, Michails zuster.

Het is oogsttijd. Mannen keren terug met zakken graan, ze zijn gelukkig : de termijnen van het 'Plan' werden gerespecteerd, ze zullen hun deel van de oogst krijgen.. Maar Ganitsjev komt onverwachts : wegens de droogte is de aan de Staat te leveren hoeveelheid graan verdubbeld. Ze zullen niets overhouden voor zichzelf en hun gezinnen!

Tweede bedrijf

Het is de tijd van de leningen en de Staat voert een campagne. Ganitsjev en Ivan nemen de geldinzameling op zich. Zonder groot succes echter, want de boeren van Pekasjino willen hun magere spaarcenten niet afgeven.

Ivan nodigt Ganitsjev uit om te komen eten. Het gesprek is levendig : bij wie ligt de fout als het economisch slecht gaat in het dorp? Bij de oorlog, beweert Ganitsjev. Bij de Staat en zijn politiek, spreekt Ivan hem tegen.

Mannen op een dak, ze bouwen een stal. Het ontbreekt hen echter aan enthousiasme, want ze weten dat ze noch loon noch eten voor dit werk krijgen. Ze zouden maar wat graag het werk stopzetten, maar Ivan dwingt hen de stal af te maken.

Egorsja verschijnt weer in het dorp. Hij kondigt aan dat hij met Liza wil huwen. Michail gelooft niet in zijn oprechtheid en waarschuwt zijn zuster. Maar ze luistert niet, ze houdt van Egorsja. Het huwelijk vindt dus plaats. Er heerst algemene vreugde, alleen Michail is somber.

De bouw van de stal vordert niet. De mannen staan op het punt weg te gaan ... om een stoomboot te lossen. Daar zal men tenminste goederen uitdelen. Ivan zwicht : hij belooft 15 kilo graan aan elk als ze de stal afbouwen.

Egorsja verhindert de verdeling van het door Ivan beloofde graan. Michail is bezorgd over de gebeurtenissen. Hij krijgt een paar vuistslagen van Egorsja. Ivan wordt gearresteerd. Ganitsjev meldt aan Anfissa dat haar echtgenoot berecht wordt wegens illegale distributie van graan tijdens de oogst.

Anfissa komt naar de stad om Ivan te steunen. Ze ontmoet er Varvara die haar onderdak en troost biedt. Michail schrijft een tekst ter verdediging van Ivan en wil die laten ondertekenen door de mensen van het dorp. Allen gaan er stilletjes vandoor. Liza wil tekenen, maar Egorsja verbiedt het haar. Liza doet het toch en Egorsja verlaat haar.

Michails wereld stort in, het leven van zijn zuster is kapot. Liza zelf heeft geen spijt, ze sterft liever dan te leven in lafheid.

*Mijn jonge vrienden,
Ik reis en zwerf door de gehuchten en stadjes van het oude land van Novgorod; ik hoor praten over zijn chronische ziekten en zijn zorgen, en ik denk voortdurend aan jullie. Aanvaard mijn gelukwensen op het moment dat jullie het grote leven instappen, de sacrale en meedogenloze wereld van de kunst. Wees steeds moedig en trouw aan uw beloften. Vergeet niet dat de kunst toebehoort aan de bezetenen, enkel aan diegenen die bereid zijn er alles aan op te offeren. Dank voor de vreugde van onze vriendschap, voor de Russische volksliederen, voor jullie jeugdigheid. Al deze dingen hebben me steeds bezield en geïnspireerd. Wees niet bang om te leven! Stort u in de storm! Ik geloof in jullie, ik hou van jullie.*

Uw broer en vader, Fjodor Abramov

Telegram gericht aan de leerlingen van de school van het Maly Teatr, die aan 'Broeders en Zusters' werkten, ter gelegenheid van de overhandiging van hun diploma's. 25 juni 1979.

Er zijn zo van die ontmoetingen die de levensloop van een mens gedurende verschillende jaren en soms zelfs voor altijd kunnen bepalen.

Het valt me moeilijk me mijn werk in het theater en mijn persoonlijke verwezenlijkingen als mens voor te stellen zonder de invloed van Fjodor Abramov en van zijn werk.

Dit is niet alleen omdat ik in het gezelschap van Abramov op de kaden van Leningrad en op de wegen van Verkola heb gewandeld. Hefstig en brutaal was hij, voortdurend bezorgd en peinzend, onverzettelijk en onzeker.

Hij was het oneens over details, net zoals hij het volledig eens was met de belangrijkste dingen, maar dit is zonder twijfel omdat zijn talent - we kunnen misschien zelfs zeggen zijn genie - datgene verwezenlijkt wat de belangrijkste taak van een artiest is: hij verbindt heden en verleden en plaatst het moment zelf in de eeuwige keten van gebeurtenissen.

De belangrijkste verantwoordelijkheid van een hedendaags artiest is zich te buigen over het heden, op een manier zoals een zoon zijn vader ziet (met tederheid), met de liefde van een erfgenaam tegenover zijn verleden, en met de pijn te weten dat men verantwoordelijk is voor de toekomst.

Het theater bestaat niet zonder auteur.

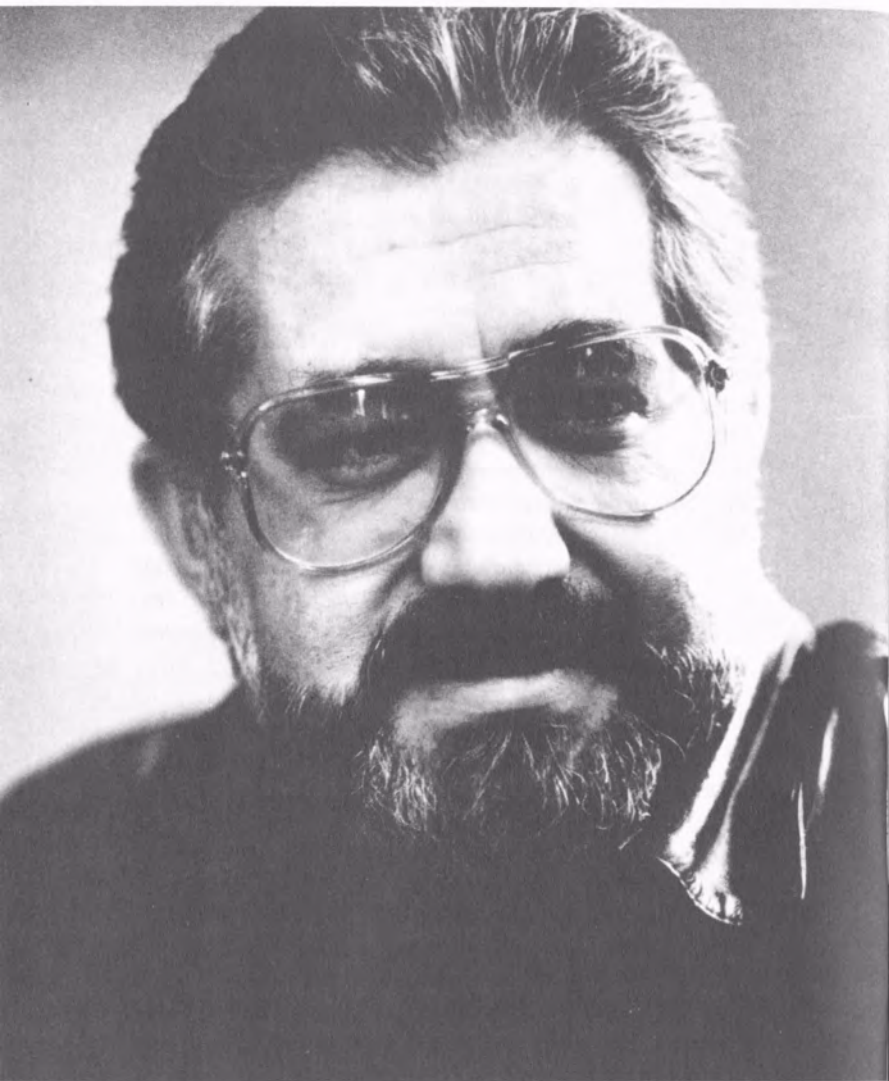
Het is niet belangrijk wat het theater denkt, waaronder het lijdt of waarover het zich verheugt, het theater bestaat slechts indien de woorden ernaartoe komen.

Het theater drukt zich uit met de woorden van anderen.

Voor het Maly Teater van Sint-Petersburg is de meest essentiële werkelijkheid het zich bewust worden van het oeuvre van Abramov en het spelen van zijn stukken.

In deze taak ligt onze vreugde, onze pijn, ons kruis.

Lev Dodin

Lev Dodin

LEV DODIN

Op 14 mei 1944 werd Lev Dodin geboren in Siberië. Zijn intellectuele en artistieke ontwikkeling heeft hij echter te danken aan Leningrad, vooral aan het Theaterinstituut aldaar, waar hij onderwezen werd door Boris Zon, een leerling van Stanislavski.

'Eerste liefde' van Toergenjev, de eerste voorstelling die Dodin realiseerde in 1967, getuigt reeds van een bijzonder en krachtig scenisch beeld. Al gauw wordt de regisseur uitgenodigd door het Choedozjestvenni Teatr te Moskou, het Bolsjoj Teatr, en het Maly Teatr te Leningrad. Hij voert oeuvres van Raspoetin, Dostojevski, Tsjapek en Tennessee Williams ten tonele. In 1980 is 'Het Huis', een bewerking van een roman van Abramov, hét theatergebeuren van het jaar in de Sovjetunie. Deze voorstelling heeft nog iets bijzonders, ze is namelijk een onafhankelijke productie van het zonet door Dodin opgerichte gezelschap. Na Stanislavski en na Zon vindt Dodin dat de activiteiten van regisseur en pedagoog onverbrekkelijk verbonden zijn. In 1983, het jaar van Abramovs dood, wordt Dodin artistiek directeur benoemd van het Maly Teater. Zijn repertorium bevat 'Broeders en Zusters' van Abramov, 'Sterren in de ochtendhemel' van Aleksandr Galin, 'Gaudemus' naar Kaledin, 'De bezetenen' naar Dostojevski, 'De gebroken kruik' van Kleist en 'Begeerte onder de olmen' van Eugene O'Neill. Zijn voorstellingen, die al snel op toernee gaan, genieten een unaniem enthousiaste ontvangst in de kritieken en bij het Europese publiek. 'Claustrofobia', het laatste stuk dat Dodin met zijn leerlingen van het Theaterinstituut creëerde, getuigt over de nieuwe angsten en de hoop van Rusland na de putsch in augustus 1991.

Thorner : Hoe is het concept van dit ensemble ontstaan? Hoe is alles begonnen?

Dodin : Het theaterwerk in groep heb ik niet uitgevonden. Het is Konstantin Stanislavski die samen met Nemirovitsj-Dantsjenko aan het einde van de vorige eeuw het Moskouse Choedozjestvenni Teatr ("Kunsttheater") heeft opgericht (hoewel hij de Russische Keizerlijke theaters als voorbeeld gebruikte, evenals de Duitse theaters van Count Mannheim). In het theater waar Stanislavski werkte, trachtte men de actie op de scène tot stand te brengen, maar hij en Nemirovitsj-Dantsjenko legden de nadruk op de geestelijke eenheid van de groep, op de handelingen van alle mensen die in hun theater werkten. Voor, tijdens en zelfs na Stanislavski en Nemirovitsj-Dantsjenko bestond reeds het fenomeen van het theater als productielijn. Het theater was een fabriek die producties leverde aan de lopende band, net zoals boeken die in massaproductie verschijnen en weer verdwijnen. Bijzonder kenmerkend voor onze tijd is wel het feit dat er parallel met de massaproductie, vooral dan van consumptiegoederen, een massaproductie bestaat van kunst en theater. Stanislavski en Nemirovitsj-Dantsjenko - de mensen vergeten deze namen vaak - waren de eersten die het theater op hetzelfde niveau plaatsten als de grote literatuur, geschapen door één grote geest. Het is algemeen geweten dat grote literatuur in de tijd bestaat. Het wordt in een bepaalde tijd geschreven, maar mettertijd verandert het. Je kan steeds terugrijpen naar deze literatuur en naar deze boeken. Soms ontdek je nieuwe dingen, die nu meer relevant zijn. Je vindt nieuwe woorden en betekenissen. Bij een theater-

productie kan het net zo gaan. Ten tijde van het theater van Stanislavski bestond er in Moskou ook het theater van Fjodor Adamovitsj Korsj, dat een aantal uitmuntende Russische acteurs aantrok. Het was een theater dat wekelijks nieuwe stukken encenseerde, terwijl de producties van het Moskouse Choedozjestvenni Teatr 15 tot 20 jaar 'leefden'. Als ik zeg 'leefden', dan bedoel ik dat ook echt letterlijk. Geen dode woorden dus die, als ze eenmaal geproduceerd zijn, roerloos stilliggen. Neen, die producties maakten een ontwikkeling door, ze leidden echt een leven. Dit zijn twee voorbeelden van aan elkaar tegengestelde vormen van theater. Deze twee tendensen zijn sinds die tijd steeds naast mekaar blijven bestaan. Enerzijds bestaat de tendens van de productielijn, om het conventioneel te houden, en anderzijds bestaat het theater dat werk creëert vanuit één allesomvattende geest. Het ene theater is slechts een plaats waar mensen werken, het andere is een plaats waar mensen op zoek gaan naar geestelijke waarden. Theater wordt daar een soort van nevenproduct en het geestelijk leven, de geestelijke verkenning en het geestelijk onderzoek vormen de hoofdzaak. De acteurs in het Moskouse Choedozjestvenni Teatr waren verenigd door één doel, één streven, ook al waren het dan individuen, en ook al hadden ze zelfs een zeer sterke persoonlijkheid. Toch werd hun leven geregeld door bepaalde morele en ethische wetten en één doel. Nu en dan heeft het Moskouse Choedozjestvenni Teatr mensen geïnspireerd om gezelschappen op te richten, een theater waarin deze geest overheerste. Ze waren min of meer succesvol en bestonden in verschillende periodes. Zo waren er bijvoorbeeld in de jaren vijftig in Moskou de

Sovremennik, en ook het Taganka-theater onder leiding van Juri Ljoebimov. Dit was zeer belangrijk, vooral voor Rusland omdat na 1917 religie daadwerkelijk werd vervolgd en verbannen uit het bewustzijn van de mensen. Daardoor bleef de nood aan het geestelijke steeds aanwezig. Zelfs voor de revolutie voldeed de officiële religie, de religie van de staat niet voor de artiesten. Die religie stond immers te dicht bij de staat, bij de heersende klassen en was gebonden door dogma's. Daarom was het idee van de kunst als een een zekere religieuze cultus altijd zeer sterk in Rusland, vooral rond de eeuwwisseling (met religieuze cultus bedoel ik de religie waar de mens zichzelf vindt en ontdekt als een personaliteit geschapen door God). Toen Vsevolod Meyerhold onder leiding van Stanislavski zijn eerste studio oprichtte, schreef hij in het programma dat theater de religieuze plaats is waar mensen samen leven, een soort van gemeenschap en een acteur is een dissident. Het woord dat Meyerhold gebruikte, duidt op dat beeld van een gemeenschap die niet leeft volgens de officiële staatsreligie. Ze leven als kluizenaars in een soort van kelder of catacombe waar ze niemand anders zien. Deze woorden waren een soort van devies voor ons. In 1977 ben ik met een groep van mijn studenten naar het noorden van het land getrokken met de enorme wens daar materiaal te vinden voor onze eerste productie nl. 'Broeders en Zusters'. De gelijkenis was sterk vermits we in een klooster leefden zonder electriciteit en zonder verwarming. We gebruikten kandelaars en vuur, en zo werd de gelijkenis zelfs symbolisch. Een van mijn leraars stond in direct contact met Stanislavski en een ander met Meyerhold. Waarschijnlijk kreeg ik daardoor met de moeder-

melk van mijn theater-ouders dat idee mee dat theater niet alleen een belangrijk deel van het leven is, maar het leven zelf. Ondanks het feit dat het leven toen moeilijk was, heb ik geprobeerd deze gedachte te volgen en te ontwikkelen in de eerste werken die ik regisseerde en ze zo aan mijn studenten door te geven. Dat waren heel moeilijke jaren. We leefden immers in een zeer hardvochtig systeem. Gedurende lange periodes in mijn leven had ik geen werk, omdat de staat me niet toeliet in het theater te werken. Maar tegelijk kreeg ik vaak de kans te communiceren met jonge mensen. Eerst met mijn collega's en dan met iets jongere mensen en vervolgens ook met mensen veel jonger dan ikzelf. Soms gingen die jonge mensen bij me weg om geld te gaan verdienen in andere theaters. Maar onze band was sterk en ze kwamen terug. We hebben altijd ons gevoel voor het theater bewaard, omdat we theater begrepen. Dit is een zeer interessant en sterk punt. Als je eenmaal je gedachte en gevoel hebt doorgegeven en aangeleerd aan iemand, moet je het verder trouw blijven, want de persoon aan wie je het doorgaf, geloofde je. Je kan dus niet meer terug... In de jaren zeventig werkte ik als gastregisseur in het Maly Theater. Het was toen een theater zoals een ander. Er was niets speciaals aan. Ik heb toen opnieuw een aantal van mijn studenten uitgenodigd om met mij te werken. Omdat het niet mijn theater was en dus onderworpen aan andere wetten en reglementen, moest ik soms wel compromissen sluiten. Toen men mij in 1983 de functie van artistiek directeur aanbood in het Maly Theater, ben ik eerst begonnen mijn vroegere leerlingen en studenten uit te nodigen in dit zeer kleine - want Maly betekent 'klein' in het Russisch - theater, dat toen een heel

bescheiden gebouw was (en nog steeds is) tussen flatgebouwen. Daar begon ik dan mijn leerlingen, die tot verschillende generaties behoorden, te 'verzamelen'. Dit proces is begonnen in 1967 toen ik mijn onderwijs carrière startte en duurt nog altijd voort tot op de dag van vandaag. Het Maly Drama Theater is nu voor mij en voor vele acteurs niet alleen een theater, maar ook een deel van ons leven. Natuurlijk is dat leven niet zo simpel. Zoals in iedere familie zijn er conflicten en problemen en hebben we soms genoeg van elkaar. Michael Stronin en ikzelf bijvoorbeeld hebben elkaar ontmoet in 1956 en er is nog tijd genoeg om op elkaar uitgekeken te raken.

Hoe ziet u uw eigen rol in het ensemble? Is het de rol van familievader?

Het is moeilijk om te zeggen dat ik een familievader ben. Ik kan mezelf wel zo beschouwen, maar sommige acteurs kunnen me beschouwen als een rotvent. Ik denk dat ik tot op zekere hoogte een vaderfiguur moet zijn. Dat samenhangsgevoel bestaat, ik hou van mijn acteurs; in zekere zin zijn zij mijn creaties, en ik ben hun creatie. Als er iets misgaat en ik bedroefd ben en in de war, dan word ik zenuwachtig, de acteurs kennen dit. Als ik iemand een uitbrander moet geven - en dat gebeurt - of ruwe taal moet gebruiken, omarmen we elkaar de volgende dag. Zij begrijpen immers - op enkele weinige uitzonderingen na - dat ik dat doe omdat ik het alleen maar beter wil en niet omgekeerd.

Er is nog iets dat heel belangrijk is : als iets niet gebeurt zoals we het hadden gewild, als er kritiek is of iemand is

slecht in zijn rol, dan begrijpen wij dat het maar een fase is in zijn of haar creativiteit. Er is succes en er zijn mislukkingen, dat is normaal. De volgende rol is dan weer veel beter. Dat is wat ons onderscheidt van andere theaters waar succes het belangrijkste is, want daardoor behoud je je positie en je loon, enz. Mislukking is erg gevaarlijk, maar toch kan het artistieke waarde hebben. Je kan slechts proberen en experimenteren als je niet bang bent van mislukkingen. Zo ontdek je nieuwe wegen. Als je echter bang bent om te mislukken, dan doe je alles zoals je het gisteren deed, al was het maar om het succes van toen te herhalen.

Men zegt dat u een minder autocratisch directeur bent dan iemand als Jurij Ljoebimov. Is dit een gevolg van uw holistische benadering van theater en leven?

Theater interesseert me omdat ik er iets heb ontdekt: ik ontdekte iets in mezelf, in mijn acteren en ik ontdekte er iets voor mezelf. Theater is voor mij interessanter omdat het een plaats is waar ik kan leven, waar ik kan communiceren. Daarom ook wordt een theaterproductie op zich in de tijd van ondergeschikt belang, een nevenproduct. Voor mij is het leerproces belangrijker dan het uiteindelijke resultaat van de productie van een stuk. Daarom is het voor mij zo belangrijk te weten wat anderen denken, wat ze kunnen creëren, hoe we elkaar kunnen aanvullen, enzovoort.

Ik ben er ook rotsvast van overtuigd dat in echt theater de acteur een mede-auteur van de productie is. Dan alleen kan hij zijn eigenheid openbaren en verwezenlijken. Dit

betekent niet dat ik mijn wil niet kan opleggen als het nodig is, en soms ook als het niet nodig is. Soms moet de wil om de creativiteit van de acteur aan te moedigen en vrij te laten even sterk zijn als de wil om het in de kiem te smoren. Ik kan mij erg opwinden bij een productie waar het enige kloppend hart dat van de regisseur is, terwijl de andere dertig mensen op het podium ook een kloppend hart hebben. En als men deze dertig harten verenigt, zijn het niet meer zomaar dertig harten, maar zoveel meer dan dat.

Uw eerste werken voor het Maly Theater, vooral de bewerkingen van Fjodor Abramov, werden beschouwd als de voorlopers van de glasnost. In welke mate hebben de politieke veranderingen van de laatste negen jaar uw werkwijze beïnvloed?

Ik denk dat kunst altijd onderworpen is aan politieke veranderingen. Een kunstenaar, een schepper, is immers steeds dezelfde in die zin dat er iets verdachts is als hij zich openlijk moet aanpassen aan de politieke situatie. Praktisch gezien hebben we wel meer vrijheid. Het is nu gemakkelijker om te werken. Er moet minder tijd en energie verspild worden aan stompzinnige dingen, zoals aan het bewijzen dat onze producties aan het publiek kunnen getoond worden, wat het geval was in de pre-glasnostperiode. We waren gedwongen om alle soorten argumenten aan te halen tegenover de autoriteiten. Er is nu grote keuzevrijheid qua materiaal. Deze situatie maakt het leven gemakkelijker, maar anderzijds wordt het ook moeilijker om te kiezen wanneer de keuze groot is. Een groot deel van onze energie gaat

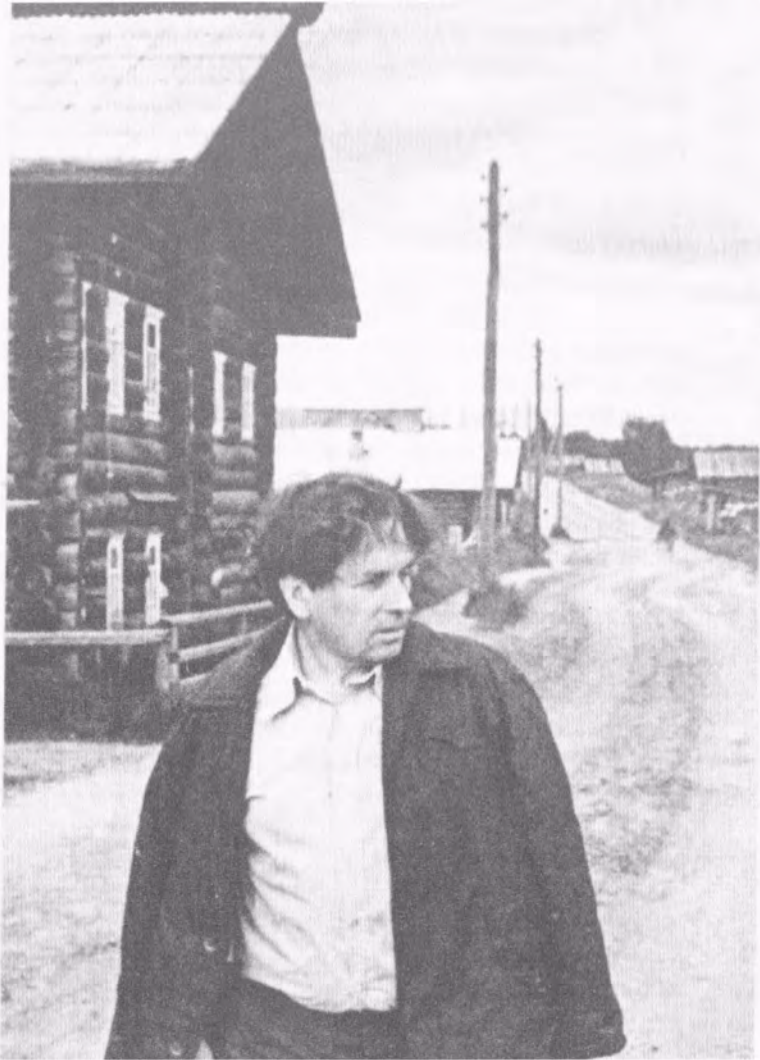
naar het zoeken van fondsen, wat ook stompzinning is. Het is opmerkelijk dat in deze tijd van grote veranderingen de hoeveelheid domme of slechte dingen niet verandert, maar dat ze gewoon vervangen worden door andere even domme dingen.

U hebt de vrijheid verworven en de financiële zekerheid verloren.

Zo eenvoudig is het niet. In het verleden was de financiële zekerheid die van een bedelaar, maar er was gelijkheid want we waren allen bedelaars. Onze verlangens waren toen ook bescheidener. Die zijn nu veranderd en de prijzen ook. Er zijn nu twee extreme tegenpolen ontstaan van zeer rijke mensen en zeer arme mensen en zo wordt het leven veel gecompliceerder. Er zijn andere problemen ontstaan. Cultuur had in Rusland altijd al een mager aandeel. Velen koesteren de illusie dat vroeger cultuur veilig en goed was. Dat was niet zo, maar we hadden wel genoeg - figuurlijk dan - om niet te sterven. Nu ligt de dood op de loer, en figuurlijk gesproken zullen veel theaters doodgaan. Maar er is ook een mogelijkheid tot overleven. Je houdt nu veel in eigen handen. Vroeger werd je in andermans handen gehouden.

Lev Dodin in gesprek met Robin Thornber, Manchester 23 april 1994, vertaald naar het Engels door Michael Stronin, naar het Nederlands door Katrin Joris.

FJODOR ABRAMOV

Fjodor Abramov

Ik ben geboren in de mooiste streek van Rusland, of tenminste de streek die mij het mooiste leek: het district Archangelsk, aan de Pinega-rivier, in het land van de witte nachten en de eindeloze wouden, het land van heldenverhalen en sprookjes. Ik ben vol van Rusland, van het landelijke Rusland, dat ons stedelijk leven ondersteunt. In de stad zijn wij als drijvende vlotten in de enorme zee die ons vaderland is en die Rusland heet. Het land, de dieren, hun relatie - dit is wat één van de meest essentiële reserves vormt waaruit wij onze menselijke natuur putten. Als deze liefdevolle en goede verhoudingen met de dieren en het land verdwijnen, wie weet waar dit alles dan zal eindigen ...

Fjodor Abramov in een artikel 'De meest onfeilbare rechter: het geweten'.

Fjodor Aleksandrovitsj Abramov werd geboren op 29 februari 1920 in het dorpje Verkola - dat hij in zijn werk tot Pekasjino omdoopte - gelegen in de streek van Archangelsk, in het noorden van Rusland. In mei 1983 stierf hij in Leningrad.

Als jongste van zeven kinderen was Abramov slechts twee jaar toen zijn vader stierf. Zijn moeder stond alleen in voor het onderhoud van het hele gezin. Zij stierf op het einde van de Tweede Wereldoorlog.

De eerste achttien jaren van zijn leven brengt hij door in Verkola, aan de oevers van de Pinega-rivier. In 1939 begint hij aan de universiteit van Leningrad. Als de oorlog uitbreekt, voegt hij zich vrijwillig bij het leger. Als hij in de lente van 1942 wordt teruggestuurd naar Verkola is hij zwaar gewond en bijna stervende. Na een lange herstelperiode, maakt hij zijn militaire dienst af en in 1945 hervat hij zijn studies. Als gediplomeerde in de literatuur doceert hij gedurende zes jaar sovjetliteratuur aan de universiteit van Leningrad.

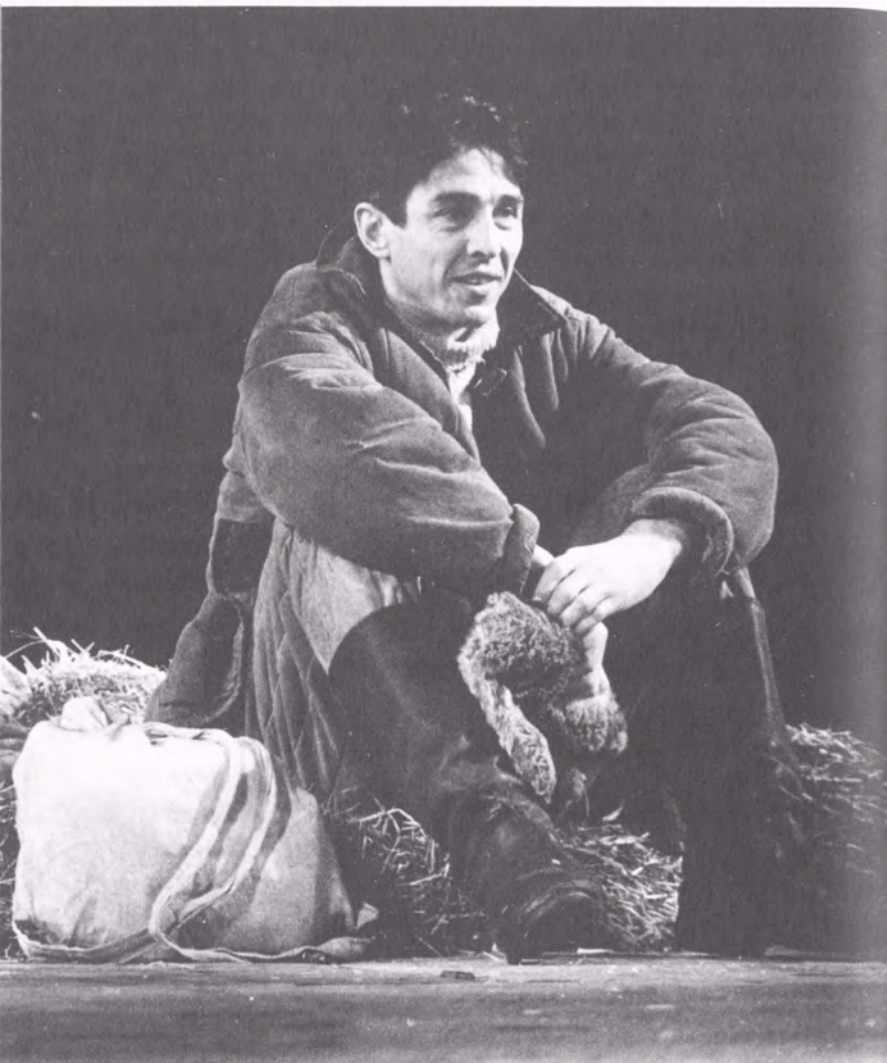
In maart 1953 sterft Stalin. Een jaar later zet Abramov zijn naam onder een opzienbarend artikel in een literair tijdschrift: 'De kolchozen in de naoorlogse literatuur'. Hij hekelt de boeken die de sovjetlandbouw voorstellen als "in opmars naar de welvaart". Hij herinnert in het artikel aan de ellende en de hongersnood waaronder de boeren in heel de Sovjetunie te lijden hebben gehad. Dit artikel is de voorbode van heel zijn toekomstige oeuvre.

Als hij zich in het begin van de jaren 50 aan het schrijven zet, en de overgang maakt van het doceren van literatuur naar het beoefenen van literatuur, heeft Abramov een zeer duidelijk doel voor ogen: "Ik wil dat de lezer na het lezen van mijn boeken, weet hoe een boer zich kleepte, wat hij at, wat hij deed, dacht en sprak". Hij wordt dus - en zowel bewonderaars

als critici zullen dit beamen - de spreekbuis van de boeren, 'de vertegenwoordiger van het boerenproza'.

In 1958 publiceert Abramov zijn eerste roman, 'Broeders en Zusters'. Deze titel wordt tevens de titel van de tetralogie waaraan hij twintig jaar werkte. Na het eerste volume verschijnen nog drie volumes: 'Twee winters en drie zomers' (1968), 'Op het kruispunt der wegen' (1973), en 'Het huis' (1978). Het geheel brengt - doorheen een dorps saga - de wantoestanden van de naoorlogse sovjetsamenleving in de jaren zeventig aan het licht: de excessen van de collectivisatie, de economische mislukkingen, de sociale ontbinding, het verlies van bakens en waarden, de wanhoop van de mensen...

Paradoxaal genoeg ontsnapte zijn oeuvre aan de censuur van het sovjetregime.

Piotr Semak als Mikhail in 'Broeders en Zusters'

PEKASJINO

In 1983, het jaar dat Abramov stierf, besliste Lev Dodin, toen net tot artistiek directeur benoemd van het Maly Theater, om 'Broeders en Zusters' voor het toneel te bewerken: "Ik heb eerst een scenario geschreven met mijn medewerkers. Wij hebben het stuk voorbereid en voor onszelf gespeeld, daarna hebben wij het vrijwillig laten liggen om op de inhoud van de tekst zelf te werken. (...) Deze trage ontwikkeling heeft ons toegelaten de overgang te maken van proza naar theater. (...) En op een dag zijn we naar het geboortedorp van Abramov gegaan, waar de roman zich afspeelt. Dat is daar de Taiga, een grootse rivier, ver in het noorden, wonderlijk mooi. Men ervaart hier nog de ziel van het boeren-Rusland, men hoort hier de liederen die de ouderen nog neuriën, maar die de jongeren niet meer kennen. (...) Men vindt daar nog een levensbeschouwing uit vervlogen tijden die door de tragiek van ons hedendaags leven bijna volledig werd uitgeroeid. Dit verblijf was voor ons allemaal, en vooral voor de acteurs, een onvervangbare emotionele en stimulerende gebeurtenis." Lev Dodin en zijn gezelschap hebben gedurende anderhalf jaar gewerkt aan 'Broeders en Zusters'. Toen was het stuk gereed. Men heeft nog enkele maanden moeten wachten vooraleer de censuurcommissie de voorstellingen goedkeurde. In 1985 vond de eerste opvoering plaats. Dodin heeft nooit opgehouden 'Broeders en Zusters' te hernemen en bij te werken.

HET RUSSISCHE DORSPROZA

Het hele dorpsproza cirkelt rond twee complexen van thema's: de sociale, economische en politieke realiteit van het Russische dorp, en het zoeken naar de wortels van de Russische landelijke beschaving. Aanvankelijk werd het probleem aangepakt in oëerki (schetsen), die meestal reportage combineren met fictie. Het alledaagse leven werd doorgaans niet geromantiseerd en de schrijver stond meestal sympathiek tegenover zijn onderwerp. Het exploreren van het tweede complex van thema's leidde veel dorpschrijvers (derevengëiki) tot het inzicht dat de volkstradities bewaard moeten blijven, zo niet, dan dreigt de nationale aard (eigenheid) van Rusland verloren te gaan. Dit inzicht leidt bij velen tot slavofilie (Solouchin) en vaak tot een (impliciet) verwerpen van de Oktoberrevolutie. Veel van dit werk en deze geestesstrekking wordt gepubliceerd in de tijdschriften *Nag sovremennik* (Onze Tijdgenoot) en *Molodaja gvardija* (De Jonge Garde). De wereld die in die tijdschriften aan bod komt moet ons ronduit verbazen: er komt praktisch geen ideologie in voor, de partij en partijfunctionarissen spelen er geen (leidende) rol in (alhoewel die hun volgens de nieuwe grondwet toekomst); de helden leven er niet met de partij en haar gedachtengoed. De belangen waar deze helden van doordrongen zijn, zijn niet de belangen van de sovjetmaatschappij, maar die van Rusland, van het Russische volk. Niet-Russen komen er niet in voor (of zeker niet als hoofdpersonages), de Russen in deze wereld interesseren zich ook niet voor niet-Russen, zoals ze zich evenmin interesseren voor wat buiten de Sovjetunie gebeurt. Bovendien valt op dat hun sociale aandacht toegespitst is op de landbouw (het dorp) en het leger; de arbeider, en meer bepaald de fabrieksarbeider, komt bij hen niet voor. Ze hebben de pest aan heel de

'Het graan', detail uit olieverfschilderij van Yablo (1949)

wereld van industrie, wetenschap en techniek. Die wereld is voor hen de vijand; het is immers die wereld die de natuur en dus het dorp uit elkaar trekt en vernietigt, en het is precies het dorp dat de basis is van het Russische leven. Met de wereld van de industrialisering, modernisering, collectivisering en voortdurende technische vernieuwing leeft deze 'nieuwe Russische literatuur' (zoals ze de laatste jaren wel eens genoemd wordt) in voortdurend conflict en zelfs in staat van oorlog. Door dit alles is die literatuur ook anti-marxistisch, want volgens die leer is het middelpunt van het maatschappelijk leven de fabriek, de arbeidersklasse. Als ideologisch wapen hanteert deze nieuwe stroming de ecologie, die de stad de oorlog verklaart. De stad - dat is voor hen het symbool van moreel verval, denationalisering, van de invloed van het Westen dat ervoor verantwoordelijk zou zijn dat Rusland het slachtoffer is geworden van de wetenschappelijk-technische revolutie. Daarom is deze literatuur uitgesproken anti-westers, ze wil zich isoleren zowel van het westerse kapitalisme als van het westerse socialisme, dit is van heel de westerse oriëntering naar industrialisering en technologische revolutie. Het is immers die revolutie die de Russische demografische basis ondermijnt, de natuur vernietigt en het dorp van de kaart veegt. Bovendien heeft de sovjetperiode van de Russische geschiedenis aangetoond dat de industriële samenleving, die de Russische marxisten hun land hebben opgedrongen, het dorp niet machtig en rijk heeft gemaakt, maar integendeel aan de rand van de afgrond heeft gebracht. Deze literatuur is ook tegen de emancipatie van de vrouw, die bijdraagt tot het uiteenvallen van het gezin. Alles wijst erop dat deze nieuwe richting meer is dan een modetrend. Tot omstreeks het midden van de jaren

'60 werd het dorpsproza aangemoedigd door de partij, daarna een tijdje geweerd. In de jaren '70 en '80 wordt het weer toegelaten. Daarvoor zijn twee verklaringen aan te voeren. Ten eerste zijn de meeste dorpschrijvers verstandig genoeg om hun kritiek op het landbouwbeleid in de Sovjetunie in te pakken in verhalen over het stalinistische verleden. En ten tweede moeten de sovjetleiders begrepen hebben dat de dorpschrijvers de enigen waren die ze konden uitspelen tegen de steeds talrijker 'afhakende' sovjetschrijvers die naar het Westen emigreren. Tenslotte moet er ook op gewezen worden dat het dorpsproza geen kritiek brengt op de grondslagen van het socialistische systeem. Dit is een absolute voorwaarde om in de Sovjetunie gepubliceerd te worden. Het eerste kritische werk over het platteland was Rjonnyebudni (Het leven van alledag in een district, 1952) van Valentin Oveckin (1904-1968). Deze en latere verzamelingen van dorpschetsen hebben ook andere schrijvers aangemoedigd. De eerste dorpschrijver die satire bracht, was Gavril Troepolski (1905-). Zijn humoristische Iz zapisok agronoma (Uit de aantekeningen van een agronoom, 1953) drijft de spot met bedrog, achterlijkheid en bureaucratische rompslomp, maar hij laat ook de goedheid van de boeren zien. Zowat 15 jaar lang publiceerde Efim Doros (1908-1972) zijn 'Derevenski dnevnik' (Plattelandsdagboek) over een kleine boerengemeente in Centraal-Rusland, die hij Rajgorod noemt. Doros kent het leven in het dorp goed, maar hij heeft ook oog voor de historische achtergrond en de traditionele eigenschappen van de boer. Hij vindt dat de boer ook een beetje privé-bezit (grond) moet hebben. De 'agrosteden' vindt hij niet aanvaardbaar en de boer heeft geen behoefte aan centraal geleid bestuur. De zegeningen

van de stad mogen ook het platteland niet ontzegd blijven. Behalve Hejbomen schreef Aleksandr Jagin nog Vologodskaja svadba (Bruiloft in Vologda, 1962), een erg kritisch en somber werk waarin hij het zedenverval in een dorp beschrijft. Het recente dorpsproza kent drie grote namen: Belov, Rasputin en Astaf'ev. Ze kunnen alle drie tot de belangrijkste Sovjetrussische schrijvers van de jaren zeventig worden gerekend. De laatste twee worden ook in het Westen hoog aangeslagen. Beter bekend in de Sovjetunie dan bij ons zijn Abramov en Mozaev. In 1954 publiceerde Fedor Abramov (1920-1983) in 'Novyj mir' een scherpe aanval tegen de 'rooskleurige' vervalsing in de literatuur van het leven op het platteland. In 1963 verscheen een moedig essay van hem Vokrug da okolo (Om de hete brij), waarin hij de malaise in de kolchoz schetst: dronkenschap, absentisme, luiheid, ongeïnteresseerdheid. Hij stelt voor dat de boer mee zou profiteren van de opbrengst van de collectieve arbeid. Ook gaat hij tekeer tegen de discriminatie van de plattelandsbevolking die door het paspoortensysteem aan de kolchoz gebonden is. Het controversiële werk had een campagne in de pers van 'verontwaardigde' boeren tot gevolg. Tussen 1958 en 1978 zag Abramovs tetralogie over het boerenleven in het noorden van Rusland het licht: Brat'ja i sěstry ('Broeders en zusters', 1958), Dve zimy i tri leta ('Twee winters en drie zomers', 1968), Puti-pereput'ja ('Wegen en kruispunten', 1974) en Dom ('Het huis', 1978), nu in zijn geheel bekend als 'Brat'ja i sěstry'. Abramov treedt hier naar voren als een uitmuntend schrijver die weet waarover hij schrijft: hij is zelf geboren en getogen in het noorden van Rusland (de bossen van Archangelsk), waarvan hij het dialect in dialogen inlast. De vier romans behandelen een boe-

rengemeenschap met als centrale figuur de zwaar beproefde Michail Prjaslin. Als 14-jarige verliest hij tijdens de oorlog zijn vader en moet instaan voor de hele familie. Ook na de oorlog komt er geen verbetering in het dorp: er heerst totale armoede en de regering perst de boeren genadeloos uit. De jongen legt bovenmenselijke heldenmoed en zelfopoffering aan de dag, omdat hij die ervaart als zijn morele plicht.

Uit: E. Waegemans, Russische letterkunde. Overzicht van de belangrijkste schrijvers en stromingen, van Puskin tot Solzenitsyn, Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1986.

DE RUSSISCHE DORPSGEMEENSCHAP

"Een volk sterft, wanneer het een 'bevolking' wordt", aldus Abramov in 1978. "En het wordt een 'bevolking' wanneer het zijn geschiedenis vergeet." 'Vergeten', of eigenlijk systematisch verdoezelen, de geschiedenis herschrijven in overeenstemming met de officiële dogma's, schoon schip maken met het verleden. Met een bepaald verleden. De Russische handboeken hebben de klassenstrijd van het prerevolutionaire Rusland goed onthouden, en dus ook de boerenopstanden (Stenka Razine, Poegatsjov). Cultuur en religie worden enkel en alleen voorgesteld als overblijfselen uit een archaïsche wereld. Ze beschrijven de boeren als een onontwikkelde massa, die door de collectivisatie van de jaren dertig uit de middeleeuwen bevrijd werd, pas nadat het verzet van de rijke boeren, *de koelakken*, gebroken werd. Ze verheerlijken de vooruitgang door de intrede van de tractor en de school in het dorp. Ze maken geen of amper gewag van de burgeroorlog en de hongersnood in de jaren dertig, van de diepe ellende die het platteland pas na 1965 achter zich kon laten.

De leemten in de geschiedenis worden bijgevolg opgevuld door de dorpsliteratuur die, als een reactie hierop, de herinnering aan verdwenen werelden nieuw leven inblaast. Ze doet een beroep op de getuigen, op de mondelinge overlevering, op haar eigen lezers uit de jaren zestig en zeventig, die de auteurs vertellen wat ze weten over het heden, wat hun ouders en grootouders hun gezegd hebben over het verleden. Het werk van de geschiedschrijvers kan ongetwijfeld niet vervangen worden door het geheugen, dat het gevaar loopt ideeën en droombeelden van het heden te projecteren in het verleden. De boerenstand van vroeger wordt geïdealiseerd, men beweert het tegenovergestelde van de

officiële stellingen over de collectivisatie en revolutionairen worden beoordeeld in het licht van de hedendaagse kennis en verbittering. Maar dit zo kwetsbare en weinig zekere geheugen is het 'mirakel' waarop men niet meer durfde hopen, de scheppende daad waarmee een cultuur zich verdedigt en, in extremis, materiaal verzamelt dat onmisbaar zal zijn voor historici. Het dorpsgeheugen wordt nog steeds gekweld door *de mir*, een agrarische gemeenschap uit lang vervlogen tijden, die tot aan de vooravond van de jaren dertig bestaan heeft, en waarvan Russische schrijvers en specialisten ons verzekeren dat er zelfs in de dorpen van de jaren tachtig van onze eeuw nog sporen van te vinden zijn. De oorsprong van de mir is een omstreden feit. De dorpsgemeenschap (haar andere naam: obsjtjina) van de oosterse slaven heeft opeenvolgende veranderingen gekend, van clangemeenschappen tot stelsels van feodaliteit en lijfeigenschap, en haar huidige vorm is waarschijnlijk ontstaan in de vijftiende eeuw. De boeren, die lijfeigenen en slaven waren van de leenheren, zijn sindsdien ook onderdanen van de tsaar. De gemeenschap organiseert het inzamelen van de belastingen en van het 'kanonnenvlees', maar ze houdt andere functies in stand, die men zou kunnen kenschetsen als 'zelfbestuur in onderworpenheid'. Het land is eigendom van de gemeenschap en wordt regelmatig opnieuw verdeeld onder de gezinnen die haar bewerken, afhankelijk van het aantal monden dat gevoed moet worden. Een gezin (*dvor*) bestaat uit alle familieleden en de arbeiders die door haar in dienst genomen zijn. De gezinshoofden besturen de gemeenschap, het dorp, door middel van de *schod*, een bijeenkomst, waarop alle dorpsgenoten, kinderen inbegrepen, verzameld kunnen worden.

Deze vorm van primitief communisme heeft Lev Tolstoj en de populisten uit de negentiende eeuw bekoord. (...)

Deze gemeenschap van boeren werd een eerste keer aan het wankelen gebracht in 1861, door de afschaffing van het lijfeigenschap. Nochtans is vlak voor 1917 nog steeds 70 tot 90% van het land eigendom van de gemeenschap. Tijdens de revolutie verdelen de boeren onder elkaar de gronden van grootgrondbezitters, van de Staat en van de Kerk. Werkt het sovjetregime, dat het land nationaliseert maar het vruchtgebruik aan de boeren overlaat, het ontstaan van een landelijke burgerij in de hand? Gedeeltelijk wel. Maar in 1927 heeft de mir nog meer macht: het bezit 95,5% van de grond, waarvan slechts 3,5% door particulieren ontgonnen wordt, en 1% door de 'socialistische sector', waarvan een deel communistisch (verdeling van alle bezittingen) en een deel coöperatief is (producenten die onafhankelijk zijn of gegroepeerd worden volgens productie).

Het is dit agrarische systeem van de vijftiende eeuw dat door de collectivisatie van 1928-1932 te gronde wordt gericht, in naam van het gevecht tegen de koelakken en in het belang van de twee vormen van 'socialistische eigendom': de kolchoz (coöperatief) en de sovchoz (staatseigendom). De collectivisatie stond niet op het programma van Lenin, wat 'Gorbatjovistische' auteurs graag benadrukken. In het kader van de NEP (en dus van een markteconomie op het platteland) plande Lenin een geleidelijke overgang naar coöperaties "in tien of twintig jaar". Dit had een 'culturele revolutie' tot gevolg die, in dit geval, vereenzelvigd werd met het aanleren van de handsgewoonten van het Westen. De commerciële coöperatieve beweging werd steeds groter en tegen het einde van 1927 hadden er zich al acht

miljoen boeren bij aangesloten. De spanningen stad-platteland, die te maken hadden met de prijzen, zouden dit project in gevaar brengen. De plattelandsbevolking werd grotendeels bepaald door de figuur van de seredniak, de keuterboer (meer dan 60%). De bedniak, de arme boer, en de landarbeider – de sociale basis van de sovjetregering – vertegenwoordigden nog maar 35% (tegen 65% voor 1917). De koelak (3%) vormde slechts een invloedrijke minderheid van rijken en edelen die strijd voerden tegen de sovjet-steden.

Tijdens het ontstaan van het conflict raken de meningen in de regering verdeeld. Links (Trotski, Preobrajenski) raadt aan de industrialisatie te versnellen vanaf 1923, door, zoals elke primitieve accumulatie van kapitaal, over te gaan tot een aderlating op de inkomens van de boeren (perekatsjka), waarbij ze zich haasten om deze laatsten van de noodzakelijke werktuigen te voorzien om de landbouw te moderniseren. Rechts (Boukharine) verkiest een trage groei en verzekert de vereniging van arbeiders en boeren: de welvaart op het platteland stijgt, en de industriële stad (de Staat) haalt er, door het belastingwezen en het krediet, de middelen die ze nodig heeft voor haar ontwikkeling. Stalin, die aan de macht is sinds Lenins dood in 1924 en die zich in het midden bevindt, is voorstander van een vertraagde groei en van een bondgenootschap met de keuterboer, "de centrale figuur in de economische bloei". Pas tegen het einde van 1927 begint hij een 'gedwongen' collectivisatie door te voeren. Naar zijn mening gedwongen, omdat de nieuwe landelijke burgerij zich dreigend opstelt (staking van tarweleveringen, aanslagen op vertegenwoordigers van de regering op het platteland) en omdat de Sovjetunie, ingesloten door

een vijandige wereld, zo snel mogelijk geïndustrialiseerd moet worden.

Maar de opties van Stalin in 1927-1928 gaan verder dan de beslissingen van de officiële instanties en ze lijken wel een vlucht vooruit die bepaald wordt door de omstandigheden. Tijdens de eerste vijfjarige periode 1928-1932 wordt op-eenvolgend voor een grotere industriële groei gekozen (de prognose van een gemiddelde groei van 12% in 1927 moet wijken voor een aanmatigende 45% voor het jaar 1931!), dit vereist het invoeren van een nieuw economisch systeem: een volledig staatsmonopolie en overheidsplanning wat de industrie betreft, en een even autoritair collectivisme in de landbouwsector. De resultaten van deze grote sprong voorwaarts, die triomfantelijk getoond werden, worden vandaag de dag betwist in de USSR (en worden al geruime tijd door westerse economen ter discussie gesteld).

Uit: Jean-Marie Chauvier, URSS: une société en mouvement, Editions de l'Aube, Paris, 1988 (vertaling Tinneke Grietens).

DE SOVJETUNIE EN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Nadat de machtsovername door Hitler in Duitsland (1933) aanvankelijk de betrekkingen tussen de U.S.S.R. en dit land niet scheen aan te tasten, werd het niet-aanvals-pact dat Hitler in 1934 met Polen sloot voor de Sovjet-Unie aanleiding om toenadering te zoeken tot de West-Europese landen. Ze trad toe tot de door Duitsland verlaten Volkenbond (1934), liet de Komintern in 1935 het parool verspreiden van samenwerking met de burgerlijke partijen tegen het fascisme ("Volksfrontpolitiek") en sloot hetzelfde jaar een militair bijstandspact met Frankrijk en met Tsjechoslovakije. De U.S.S.R. beloofde dit laatste land tegen een militaire agressie te beschermen op voorwaarde dat ook Frankrijk zijn gelijkaardige verplichtingen nakwam. De overrompeling van Tsjechoslovakije door Duitsland in 1938, voorafgegaan door de capitulatie van Engeland en Frankrijk voor Hitlers eisen te Munchen, waaruit bleek dat Frankrijk zijn verplichtingen tegenover Tsjechoslovakije niet zou nakomen, betekende voor de U.S.S.R. de definitieve ineenstorting van het veiligheidsstelsel dat in 1934 tot stand was gekomen. Stalin kreeg daardoor de indruk dat de West-Europese mogendheden niet van plan waren zich daadwerkelijk tegen het expansionisme van Hitler te verzetten. Na nog gedurende enkele maanden vruchteloos met Engeland en Frankrijk te hebben onderhandeld om een nieuw veiligheidsstelsel op de been te brengen sloot de U.S.S.R. op 23 augustus 1939 plots een niet-aanvals-pact met Duitsland, dat gepaard ging met belangrijke samenwerking op economisch gebied. Het Pact van 23 augustus 1939 had tot gevolg, dat Hitler voorlopig door de U.S.S.R. niets meer in de weg werd gelegd om zijn plannen t.o.v. Polen te verwezenlijken. De Duitse legers vielen dan ook op 1 september 1939 Polen binnen, hetgeen tot

gevolg had dat op 3 september de Tweede Wereldoorlog begon met de Engelse en Franse oorlogsverklaring aan Duitsland. Naar aanleiding van het niet-aanvals-pact hadden Stalin en Hitler hun wederzijdse invloedssferen in Oost-Europa afgebakend. Op grond van deze overeenkomst bezette de U.S.S.R. in september 1939 de oostelijke helft van Polen en annexeerde het de Baltische staten, een deel van zuid-oost Finland (na de hardnekkige Russisch-Finse oorlog tijdens de winter 1939-1940) alsmede Bessarabië. Wegens dit door de Duitsers al te dynamisch geachte doordringen van de sovjets naar het Westen waren de betrekkingen tussen Duitsland en de U.S.S.R. in aanzienlijke mate afgekoeld. Nadat Hitler door zijn achtereenvolgende "Blitzkriege" de landen van West-Europa (behalve Groot-Brittannië) had bezet, besloot hij dan ook zich tegen de Sovjetunie te keren. Op 22 juni 1941 viel hij bij verrassing dit land aan.

Aanvankelijk verliep de oorlog in het voordeel van de Duitsers. Einde 1941 hadden ze bijna heel Oekraïne veroverd. In het Noord-Westen belegerden ze Leningrad en waren ook niet ver meer van Moskou verwijderd. Ondanks een verbeterde offensief in oktober-november 1941 slaagden ze er echter niet in de hoofdstad te bezetten. Deze mislukking van de vijand en niet minder de door middel van moord en terreur in de bezette gebieden gevoerde Duitse koloniseringpolitiek dreef de weerstand van de Russen op de spits. Overal kregen de Duitsers met groepen partizanen af te rekenen. Door een aantal nationale symbolen en tradities die na de revolutie hadden moeten wijken voor het 'proletarisch internationalisme' terug in ere te herstellen, deden de Sovjet-overheden een beroep op de vaderlandslievende gevoelens van de bevolking. De industriële uitrusting, die voor de

intrede van de Duitse legers verder naar het Oosten was getransporteerd, werd in het Oeral-gebied en in Siberië terug operationeel gemaakt. De betrekkingen met de Westerse mogendheden werden terug opgenomen en weldra stroomden aanzienlijke hoeveelheden materiële hulpmiddelen toe, vooral uit de Verenigde Staten in het raam van "Leen- en Pachtwet", op grond waarvan tussen oktober 1941 en mei 1945 voor elf miljard dollar goederen werden geleverd. Nadat een Russisch tegenoffensief tijdens de winter 1941-1942 beperkte successen had geboekt, drongen de Duitsers in de zomer 1942 nog verder op Sovjetgebied door. De Krim werd veroverd en zelfs de noordelijke flank van de Kaukasus. De slag om Stalingrad (november 1942 - februari 1943) viel echter uiteindelijk in het voordeel van de U.S.S.R. uit, en dit betekende het beslissende keerpunt van de oorlog. Geleidelijk zullen de Sovjettroepen de door de Duitsers bezette gebieden heroveren, tot zij op 8 mei 1945 de sovjet-vlag hijsen op de ruïnes van het gebouw van de Duitse Rijksdag te Berlijn. De betrekkingen tussen de U.S.S.R. en de westerse geallieerden verliepen niet van een leien dakje, daar de sovjets sedert 1942 aandrongen op de opening van een tweede front in het Westen en vooral daar er talrijke onenigheden rezen in verband met de naoorlogse politieke problemen, zoals b.v. het toekomstig statuut van Polen. Deze moeilijkheden stonden op de agenda van de Conferenties van Teheran (november 1943) Jalta (februari 1945) en Potsdam (juli-augustus 1945). Op 10 augustus 1945, twee dagen na de Amerikaanse atoomaanval op Hiroshima, verklaarde de U.S.S.R. ook aan Japan de oorlog. In enkele dagen veroverde ze de Zuidelijke helft van het eiland Sakhalin, de Koerileneilanden en bezette ze Mandsjoe-

rije. De Sovjetunie kwam weliswaar zegevierend, maar zwaar gehavend uit de oorlog, die haar nagenoeg twintig miljoen mensenlevens en onschatbare materiële verliezen had gekost.

Uit: J.Gilissen en F. Gorié, *Actuele geschiedenis 5: de U.S.S.R.*, uitgeverij De Garve, Brugge, 1978.

ASPECTEN VAN HET NAORLOGSE STALINISME

Stalins landbouwpolitiek

De oorlog betekende een nog grotere tegenslag voor de Sovjetlandbouw. De verliezen in deze sector waren de hoogste van de nationale economie. In 1945 bedroeg de productie in de landbouw nauwelijks tachtig procent van het niveau van 1913. Het aantal landbouwvoertuigen was sterk verminderd, er was een tekort aan arbeidskrachten (wegens de miljoenen oorlogsdoden). Op vele collectieve bedrijven werkten alleen nog vrouwen, bejaarden en kinderen. De poging om de landbouw te verbeteren moest met andere woorden opnieuw beginnen.

In 1946 begon het vierde vijfjarenplan, met ambitieuze doelstellingen voor de landbouw. Geen enkele van deze doelstellingen zou gerealiseerd worden. In feite werd slechts met moeite het peil van 1940 bereikt. De rundveestapel steeg wel tot 58,1 miljoen, maar dat was minder dan in 1916 en 1928. Het aantal varkens bleef onder het vooroorlogse niveau. In 1951 ging het vijfde vijfjarenplan van start. In 1953 was de totale landbouwproductie met slechts vijf procent gestegen. De gemiddelde jaarlijkse graanoogst lag in 1949-1953 rond eenentachtig miljoen ton. De graanproductie per hoofd van de bevolking lag negentien procent lager dan in 1913. Het verbaast dan ook niet dat er nauwelijks graan beschikbaar was als veevoeder of voor de export. De gemiddelde opbrengst van de meeste gewassen lag in 1949-1953 lager dan in 1913. De doelstellingen van een driejarenplan tussen 1949 en 1952 om de veestapel van staatsbedrijven en collectieve boerderijen te vergroten, werden niet gehaald.

De voornaamste reden voor de naoorlogse stagnatie in de landbouw was het feit dat de sovjetregering geen rekening

De dood ligt op de gezichten van deze uitgehongerde boeren, die handje proberen te drijven met dode mensen

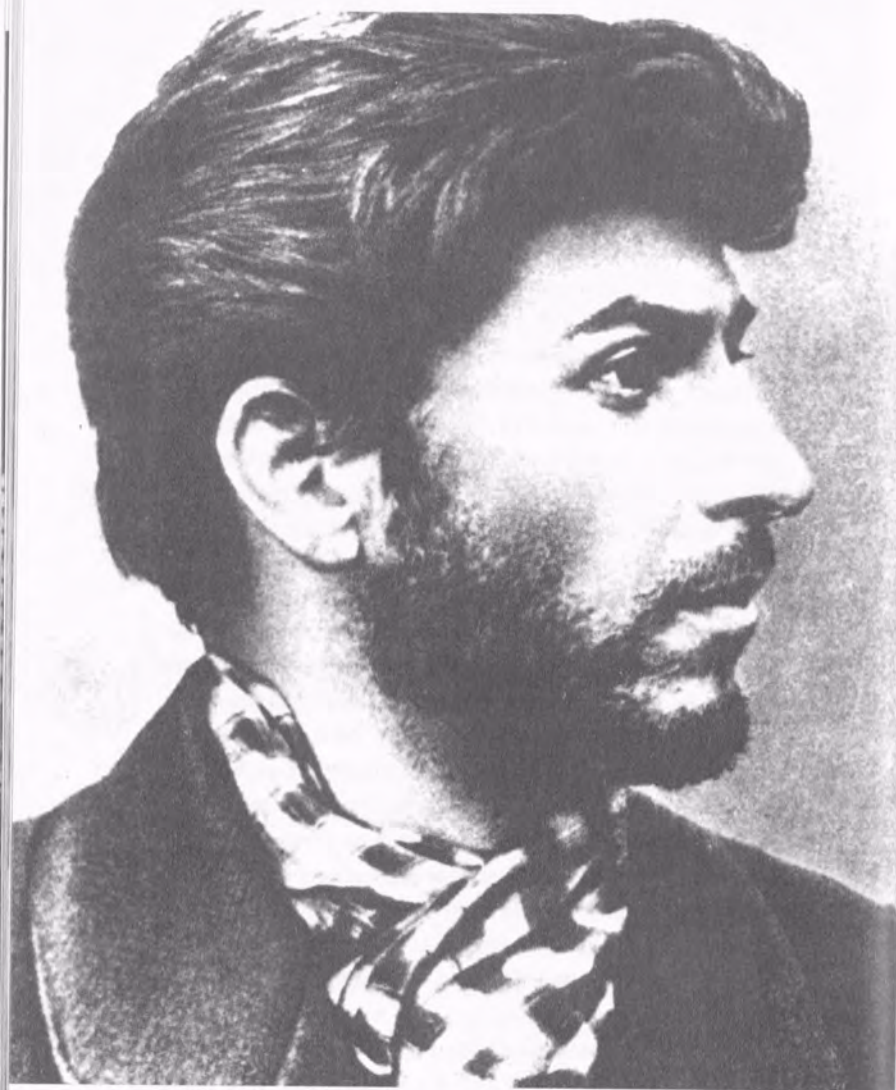
hield met het principe dat de landbouwer persoonlijke materiële stimulansen nodig hadden. Hoewel de industrie reeds aanzienlijke overschotten kon opstapelen, bleef het 'overhevelen' van fondsen van het platteland naar de steden in de laatste levensjaren van Stalin voortduren. De aanschafprijzen - de prijzen die de regering betaalde voor de verplichte leveringen door collectieve boerderijen - bleven op het vooroorlogse peil, hoewel de reële waarde van het geld sterk afnam. De collectieve boerderijen moesten hun producten verkopen tegen prijzen die lager waren dan de productiekosten. In 1953 werd voor een schepel (honderd kilo) graan negentig kopeke betaald - vier of vijf keer minder dan de productiekosten. Voor een schepel suikerbieten werd één roebel betaald - nauwelijks de helft van de kosten. De prijs voor aardappelen volstond niet eens om het vervoer naar de staatsdistributiebedrijven te betalen. Het meeste verkoopbare vlees werd door de collectieve boerderijen afgestaan als betaling in natura aan de Machine-Tractor-Stations, of verkocht tegen de aanschafprijs, die een paar procent van de kleinhandelsprijs bedroeg.

In dezelfde periode stegen de groot- en kleinhandelsprijzen van industriële goederen pijlsnel. In 1940 moest een collectieve boerderij in de Oekraïne negenennegentig ton graan verkopen om een ZIS-5 vrachtwagen te kunnen kopen; in 1948 was dat honderdvierentwintig ton en in 1949 tweehonderachtentertig ton.

Bovendien werd in de laatste jaren van Stalins bewind een pervers plansysteem voor leveringen aan de staat opgezet, waardoor de collectieve boerderijen samen meer moesten leveren dan de globale staatsplanning en meer dan hun totale productiecapaciteit. Het resultaat was dat de achter-

stallige leveringen zich opstapelden en dat de graanleveringen meer de aard van gedwongen confiscaties aannamen. In veel gebieden, vooral buiten de zone met zwarte aarde (chernozem), werd haast het volledige overschot van de boerderijen uit het platteland geperst - en soms zelfs een deel van de levensbehoeften van de boerderijen. Als de landbouw in deze gebieden door deze perverse politiek niet helemaal geruïneerd werd, en soms zelfs een kleine vooruitgang boekte, was dat enkel omdat miljoenen collectieve boeren zonder betaling werkten - niet voor geld of voor producten maar voor stempels (palochki) in hun arbeidsboeken. Zonder hun eigen lapjes grond hadden de collectieve boeren niet kunnen overleven: in ruil voor hun werk op de collectieve boerderijen kregen ze niet genoeg om in hun levensonderhoud te voorzien. Vaak was de wens om hun eigen grond te behouden het enige wat deze boeren aan het werk hield op de collectieve boerderijen. Alleen leden van collectieve boerderijen hadden immers het recht om eigen grond te bezitten. De onbetaalde arbeid op collectieve boerderijen werd met andere woorden een soort betaling voor het recht om eigen grond te bewerken, die de landbouwer nodig had om zijn familie in leven te houden. In plaats van echt collectieve en socialistische verhoudingen in te voeren op het platteland, versterkte dit systeem de band met privé-bezit nog. Het is maar de vraag of een collectieve boerderij waar de leden praktisch niets ontvangen voor hun arbeid op het land in collectief bezit, en enkel kunnen overleven door de opbrengst van hun eigen land, eigenlijk wel socialistisch genoemd mag worden.

Bovenop dit alles steeg in de jaren na de oorlog de belasting op land in privé-bezit voortdurend. Elk stuk vee, elke fruit-

Jozeif Stalin als jong student (1900)

boom was onderworpen aan een belasting of aan verplichte leveringen. Nadat hij de stimulans om op collectieve boerderijen te werken haast tenietgedaan had, verzwakte Stalin de stimulans om eigen land te bewerken. Sommige landbouwers hielden geen vee meer en hakten de fruitbomen op hun land om. Velen bevonden zich in een hopeloze situatie; ze verdienden niet genoeg om te overleven, noch op een collectieve boerderij, noch op hun eigen land. Schaarste werd een vast gegeven. Velen konden niet eens de landbouw vaarwel zeggen en naar de stad verhuizen. Door het paspoortstelsel dat onder Stalin was opgezet, kregen vele collectieve landbouwers immers geen paspoort, zodat ze hun dorpen niet zonder toelating konden verlaten.

Uit: Roy Medvedev, *Let history judge. The origins and consequences of Stalinism*, Columbia University Press, New York, 1989 (vertaling Erik Derycke).

Stalins isolationisme: 'socialisme in één land'

De Tweede Wereldoorlog en de nazi-invasie joegen de Sovjetunie uit haar isolement. De bevrijding van de arbeiders, en natuurlijk de bevrijding van Europa van de nazi-overheersing - kon 'slechts een internationale gebeurtenis' zijn. Niet slechts de legers van de grote mogendheden voerden de oorlog. De guerilla's, de partizanen en de verzetsstrijders deden dit evenzeer. Er ontplooiden zich, binnen de Tweede Wereldoorlog, een internationale burgeroorlog met geweldige sociaal-revolutionaire mogelijkheden. Maar het stalinisme bleef vasthouden aan nationale veiligheid, raison d'état en heilig nationaal egoïsme. Het streefde de oorlog als een 'Vaderlandse Oorlog', als een nieuw 1812 en niet als een Europese Burgeroorlog. Het wilde het nazisme niet confronteren met internationaal socialisme en revolutie. Stalin geloofde niet dat die gedachte zijn legers zou inspireren voor de strijd, of dat die gedachte de legers van de vijand in zijn greep zou kunnen krijgen en desintegreren, zoals gedurende de interventie-oorlogen het geval was geweest. Bovendien bracht hij de verschillende, communistisch-geleide verzetsbewegingen in Europa ertoe uitsluitend te vechten voor nationale bevrijding en niet voor socialisme. Gedeeltelijk kwam hij hiertoe door zijn wens de Grote Alliantie in stand te houden. Hij veronderstelde - en daarin had hij gelijk - dat als de oorlog zou omslaan in een Europese Revolutie, Churchill en Roosevelt zich uit de alliantie terug zouden trekken. Maar hij was, althans gedeeltelijk, zelf ook bang voor de revolutionaire woelingen die het precaire sociaal-politieke evenwicht in de Sovjet-Unie, waarop zijn autocratie berustte, in gevaar hadden kunnen brengen. Hij was vastbesloten zijn socialisme in één land en zijn autocratie

ongeschonden door de chaotische situatie te loodsen. Maar de logica van de oorlog keerde zich tegen zijn isolationistische ideologie. Hij moest zijn legers naar een twaalfstal vreemde landen sturen en, zelfs al marcheerden zij onder patriotische banieren, het waren toch Rode Legers die er niet makkelijk van overtuigd konden worden dat hun zo duur gekochte overwinning zou eindigen in het herstel van het kapitalisme in alle landen die zij van nazi-bezetting bevrijdden. De periode van revolutionaire naweeën van de oorlog was begonnen. Hoe die naweeën onder controle gehouden konden worden en tot een minimum konden worden teruggebracht was de gemeenschappelijke zorg van Stalin, Roosevelt en Churchill in Teheran en Jalta. De problemen waarvoor de alliantie stond pakten zij aan in de geest van de conventionele diplomatie en zij stelden daar de grenzen vast van hun respectievelijke invloedssferen.

Uit: Isaac Deutscher, De onvoltooide revolutie 1917-1967, Standaard Boekhandel, 1967.

Een brief van het front, olieverfschilderij van Laktionov (1947)

Stalins nationalisme: 'het vaderland Rusland'

De oorlog tegen Duitsland gaf een krachtige impuls aan de nationalistische en traditionalistische trekken die het bewind van Stalin in het voorafgaande decennium was gaan vertonen. In zijn eerste toespraak tot het volk na het uitbreken van de oorlog, op 3 juli 1941, riep Stalin zijn 'Broeders en Zusters' op tot de verdediging van het vaderland in wat, naar het voorbeeld van de oorlog van 1812, 'de Grote Vaderlandse Oorlog' zal gaan heten. De Russische Orthodoxe kerk schaarde zich aan de zijde van de sovjetstaat en riep de gelovigen op 'de heilige grenzen van het vaderland' te verdedigen. In een latere boodschap aan Stalin zegende metropoliet Sergi in hem 'de man die God heeft uitverkoren onze legers te leiden'. Stalin, van zijn kant, aanvaardde de steun van de kerk. De bond van militante godlozen staakte kort na het uitbreken van de oorlog zijn werkzaamheid en verdween van het toneel. In september 1943 kreeg de kerk toestemming weer een patriarch te kiezen. Een concilie koos metropoliet Sergi tot patriarch. Hij overleed al in 1944 en werd opgevolgd door patriarch Alexi. De sovjetregering heeft de verstrengeling van de vaderlandslievende en de religieuze gevoelens van het Russische volk blijkbaar zo groot geacht, dat zij deze wending in haar godsdienstpolitiek noodzakelijk oordeelde. Het is mogelijk dat zij ook hoopte, door zich te ontdoen van het stigma van godsdienstvervolger, haar Anglo-Amerikaanse bondgenoten voor zich te winnen en tevens de Duitsers de wind uit de zeilen te nemen, die in de bezette gebieden de heropening van de kerken toestonden. De kerk bleef evenwel onder strikt staatstoezicht staan. In oktober 1943 richtte de regering een 'Raad voor de aangelegenheden van de Orthodoxe kerk' op. Zonder de toe-

stemming van dit lichaam kon de kerk geen stap doen. Behalve de Orthodoxe kerk kregen ook enkele andere geloofsgemeenschappen, onder welke de Islam, weer enige ruimte zich te organiseren. Ook op andere terreinen van het maatschappelijk leven laat zich een terugkeer naar traditionele vormen waarnemen. In het leger keerden de epauletten op de uniformen terug en werden de oude namen van de officiersrangen in ere hersteld, van sergeant tot generaal. Stalin mat zich na afloop van de oorlog de titel van generalissimus aan naast die van maarschalk, die hij al sinds 1943 voerde. Nieuwe ridderordes werden ingesteld, genoemd naar Russische historische figuren, zoals Soevorov, Koetoezov en Alexander Nevski. In het onderwijs bereikte de terugkeer naar de traditionele vormen, die al in de jaren '30 was begonnen met de wederinvoering van examens, van strikte discipline en van schooluniformen, in de herfst van 1943 een hoogtepunt door een decreet over de afschaffing van de coëducatie van meisjes en jongens. Ook het gezin werd in ere hersteld. Al in 1936 was de wet van 1920 die de abortus vrijgaf, weer ingetrokken. In datzelfde jaar maakte de regering ook echtscheiding moeilijker. In 1944 verscheen een nieuw decreet dat voor echtscheiding een ingewikkelde en kostbare procedure voor de rechtbank invoerde. De wet ging tevens weer verschil maken tussen geregistreerde en ongeregistreerde huwelijken en tussen wettige en onwettige kinderen. Voor moeders van grote gezinnen werden premies en eretitels ingevoerd, zoals 'moederheldin'. De volkscommissarissen gingen weer minister heten, het Rode Leger werd omgedoopt in sovjetleger en de Internationale werd vervangen door een nationaal volkslied. Zo zette het sovjetregime in deze jaren een groot aantal vormen uit zijn revo-

lutionair verleden overboord. Deze terugkeer naar oude vormen was niet alleen een gebaar tegenover de bondgenoten of een tegemoetkoming aan de gevoelens van de eigen burgers, maar ook, en vooral, uitdrukking van de geest van het stalinisme zelf.

Stalin kwam uit de oorlog tevoorschijn met een onaantastbaar gezag, gevreesd en vereerd als slechts weinig politieke leiders in de geschiedenis. Hij vertoonde zich slechts zelden in het openbaar. Maar zijn beeltenis in steen of brons, op linnen of papier, omringde de sovjetburger aan alle kanten. Hoewel hij nog slechts een enkele keer het woord nam, werden zijn uitspraken eindeloos herhaald en geprezen. Hij was de geniale leider en leraar, de grote strateeg en veldheer, de wijze bestuurder, de vader der volkeren. De verheerlijking van zijn persoon, die hij zich reeds in de jaren '30 had laten welgevalen, nam nu de vorm aan van een cultus die men niet anders dan religieus kan noemen. Met dezelfde meedogenloosheid waarmee hij de collectivisatie van de landbouw en de industrialisatie had doorgedreven, vervolgens de nieuwe civiele en militaire elite had gedecimeerd en daarna het land door de oorlog had gesleurd, nam hij nu het herstel van de zwaar gehavende economie ter hand. Met het welzijn van de burgers hield hij geen rekening. De macht en het prestige van het rijk hadden de absolute voorrang. De hongersnood van 1946 op 1947 werd voor de buitenwereld zorgvuldig geheim gehouden. De zware industrie werd in snel tempo hersteld en uitgebreid. In 1950 produceerde de Sovjetunie al weer bijna anderhalf maal zoveel steenkool en staal als voor de oorlog. Bovendien werd in deze jaren de grondslag gelegd voor een nucleaire strijdmacht. Gedurende de oorlog was de druk op het cultu-

rele leven verminderd. De verdediging van het vaderland schiep een zekere band tussen het regime en de intelligentsia, die de noodzaak van dwang verminderde. Gelijk in andere oorlogvoerende landen leefde ook in de Sovjetunie het gevoel dat na afloop van de ontberingen en de ellende van de oorlog betere tijden zouden aanbreken. Miljoenen sovjetburgers kwamen gedurende de oorlog in aanraking met buitenlanders en met andere manieren van leven. Volgens de dichter Boris Pasternak zweefde er na afloop van de oorlog een voorteken van vrijheid in de lucht. Voor Stalin was dit een reden de teugels aan te halen en de sovjetburgers weer in te scherpen dat de buitenwereld een poel des verderfs was. In die buitenwereld namen de Verenigde Staten thans de plaats in van het nationaal-socialistische Duitsland als de grote vijand. Het was partijsecretaris Andrej Zjdanov aan wie de taak toeviel de nieuwe koers voor het geestelijk leven in de Sovjetunie uit te zetten. In augustus 1946 deed hij een woedende en grove aanval op de grote dichteres Anna Achmatova en de humoristische schrijver Michail Zosjtsjenko. Het was de taak van de sovjetintellectuelen de westerse burgerlijke cultuur te geselen, die in vergaande staat van ontbinding verkeerde. In een viertal resoluties van het Centrale Comité werden de richtlijnen voor de literatuur, het toneel, de film en de muziek neergelegd. De hoofdsonde van schrijvers en kunstenaars was de 'serviliteit tegenover het Westen'. Deze campagne ging zo ver, dat de grote invloed van de westerse cultuur op de Russische cultuur eenvoudig werd ontkend. Het werd een erezaak voor onderzoekers voor alle mogelijke technische vindingen - radio, telefoon, telegraaf, fiets, gloeilamp, vliegtuig, drukpers - Russische uitvinders te vinden. In de natuurweten-

schappen kreeg de bioloog Trofim Lysenko in 1948 de kans de genetica te laten veroordelen als een reactionaire burgerlijke leer en verder onderzoek op dit terrein te verbieden. In 1949 nam de campagne tegen het Westen een nieuwe wending en richtte zich tegen de joodse intellectuelen in de Sovjetunie, die voor 'kosmopolieten zonder vaderland' werden gescholden. Zjdanov zelf overleed in 1941. Zijn naam leeft voort als aanduiding van dit tijdperk: de zjdano-vsjsjina, een van de meest troosteloze perioden in de Russische cultuurgeschiedenis.

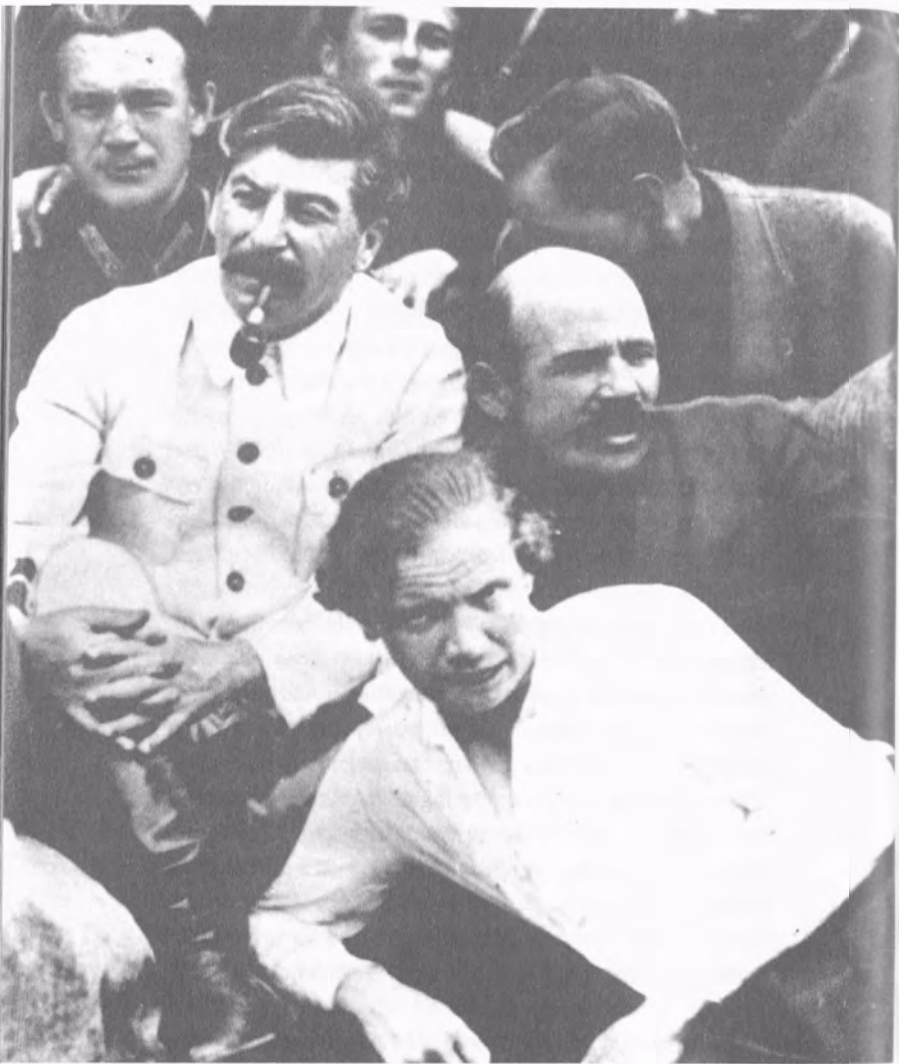
Uit: J.W.Bezemer, Een geschiedenis van Rusland. Van Rurik tot Brezjnef, Uitgeverij G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1988.

Stalins dictatuur: 'de nieuwe sovjetmens'

De dictatuur van Stalin was de realisatie van de droom van alle tirannen: absolute controle over lichaam en ziel van de mens. Het systeem dat in de USSR uitgewerkt werd, was completer en solider dan het Duitse nazisme of enig andere vorm van fascisme. Het trachtte niet alleen de ziel van het volk te controleren maar ook in een nieuwe vorm te gieten - dat van de 'nieuwe sovjetmens,' de Homo Sovieticus. Dat grootse opzet kon niet door terreur alleen gerealiseerd worden, hoewel het gebruik ervan als belangrijkste instrument voor de creatie van de nieuwe wereld van enorme betekenis was. Het was ook nodig om succesvolle zuiveringsoperaties uit te voeren in de Russische samenleving; de structuur van deze maatschappij door politieke en ideologische middelen radicaal te transformeren.

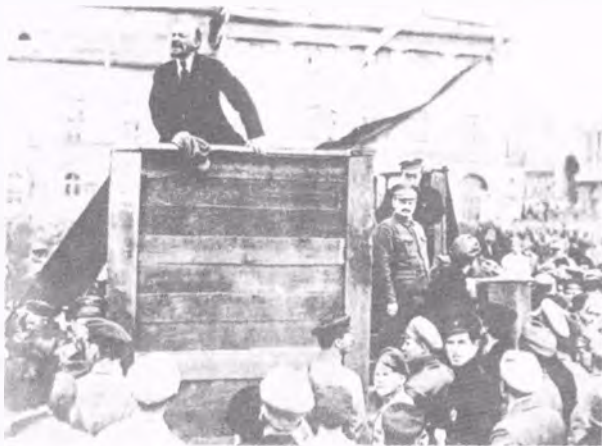
Grootschalige uitroeiing van vertegenwoordigers van de leidende klassen en intelligentsia van Rusland volgde na de Oktoberrevolutie en gedurende de burgeroorlog. Tegelijkertijd werd ook de boerenbevolking gedecimeerd tijdens het neerslaan van talrijke boerenopstanden als gevolg van de terroristische afpersingspolitiek van het nieuwe regime. Vanuit het standpunt van het sovjetregime was de boer totaal ongeschikt materiaal voor het creëren van een nieuwe wereld. Van 1917 tot 1922 ging het niet over duizenden, zelfs niet over tienduizenden, maar over miljoenen die verdwenen of gedwongen waren het land te ontvluchten. Het regime gebruikte de periode van de Nieuwe Economische Politiek (1921-1928) om zijn macht te consolideren. Het was precies gedurende deze periode dat het dictatoriale regime van Stalin, de frontman van de nieuwe elite - de partijbureaucratie - in de fase van finale voltooiing kwam. Terreur

werd nu niet enkel gericht tegen de resterende bourgeois intelligentsia, diegenen die trouw samengewerkt hadden met het sovjetregime en de voormalige leden van de oude 'bourgeois' partijen; maar ook direct tegen de Socialistische Revolutionaire partij, en zelfs marxistische partijen (de mensjewieken en de bundisten). De fundamenteen voor het slavenimperium van de Goelag werden gelegd. Bovenvermelde revolutie, uitgevoerd door de stalinistische dictatuur gedurende de jaren '30, waarvan echo's overbleven tot in de jaren '40, markeerden een nieuwe periode in de vorming van de hedendaagse sovjetmaatschappij en de sovjetmens. Collectivisatie heeft de meest productieve grondlaag van de boerenpopulatie vernietigd. Het leidde tot de creatie van een enorme massa feitelijk onbetaalde arbeid, en was aldus in zekere zin een fysieke revolutie: miljoenen zijn gestorven zodat andere tientallen miljoenen geschikt materiaal zouden kunnen worden waaruit de dictatuur de 'nieuwe mens' zou kunnen smeden. Een van de essentiële eigenschappen van het regime was in feite het belang van de massa. De 'nieuwe man' werd niet enkel door eliminatie van de verstandigste, meest dynamische en hoogst opgeleide leden van de maatschappij gecreëerd, maar ook door het opvoeden van het volk binnen een welomschreven kader overeenkomstig een vaste ideologie. Op het tijdstip van het overlijden van Stalin telde de Communistische Partij van de Sovjetunie ongeveer zeven miljoen leden. De andere kant van de maatschappij, in de Goelagkampen, telde acht miljoen mensen. Het hele systeem balanceerde tussen deze twee extremen. Toen de partij in 1939 verkondigde dat de opbouw van het socialisme in de Sovjet-Unie grotendeels voltooid was, correspondeerde dit met de realiteit. Tegen

Stalin met leden van het communistische partijcongres in Leningrad (1929)

dan was de socio-economische structuur aan de basis van de maatschappij gevestigd en die heeft tot op vandaag standgehouden. De USSR was in aanzienlijke mate geïndustrialiseerd, had zijn verschijning op de internationale arena gemaakt en had de eerste stappen naar expansie gezet. In datzelfde jaar 1939 liep de grote zuivering ten einde, een zuivering die niet alleen de minderheden betrof, diegenen die oppositie voerden tegen Stalins politiek en door de partij gekritiseerd werden, maar ook de meerderheid van partijfunctionarissen die het over heel de lijn eens waren met Stalin. Ze elimineerde de meerderheid van diegenen die enige link met het revolutionaire verleden hadden en historische herinneringen in leven hadden kunnen houden, of die enig onafhankelijk initiatief aan de dag hadden kunnen leggen - in de ogen van een dictatuur synoniem voor potentieel gevaar. De zuivering van de jaren '30 was in realiteit kolossaler dan de meest recente verslagen en historici, politieke wetenschappers en sociologen suggereren. In aantallen bekeken werden minder partij-, staats- en legerambtenaren geëlimineerd dan boeren en arbeiders uit de collectieven, blauwe en witte boorden en hun families. Elke regio was verplicht om een quota 'vijanden van het volk' te leveren. De volledige verborgen betekenis van de terreur van de jaren '30, die de dictatuur zich misschien zelf niet eens volledig realiseerde, was een herhaalde zuivering van de sovjetmaatschappij in wording te bewerkstelligen. De vorige zuiveringen gedurende de burgeroorlog en collectivisatie hadden zeker impact op het bewustzijn van het volk, maar met de zuivering van de late jaren '30 bereikte de dictatuur wat het gedurende twintig jaar nagestreefd had - massale steun aan de terreur door een bevolking die ofwel

An illustration of the Stalinist doctoring of history similar to that on the cover. Top picture shows Lenin speaking while Trotsky and Kamenev wait their turn. Lower picture, taken within a few seconds of upper one, has been retouched to eliminate Trotsky and Kamenev.

Voorbeeld van stalinistische geschiedenisvervalsing

overliep van ijver of beefde van angst. Deze bevolking was het noodzakelijke ruwe materiaal om de 'nieuwe sovjet-mens' te creëren.

De oorlog met nazi-Duitsland bracht de dictatuur bijna ten val, maar het land weerstond de Duitse aanval precies omdat het stalinistische regime de tijd niet had om zijn missie van de creatie van de 'nieuwe mens' door te zetten. In de uitzonderlijke omstandigheden van de oorlog kwam de liefde voor het vaderland opnieuw aan de oppervlakte. Maar door hun land te verdedigen, redde en verdedigde de sovjetbevolking ook de dictatuur. De oorlog onderbrak de vorming van de sovjetmaatschappij, maar tegelijkertijd maakte hij de weg vrij voor de voltooiing ervan, omdat velen van de miljoenen slachtoffers deel uit maakten van de generatie die geboren was in de eerste jaren van de sovjetmacht en opgegroeid voor de Grote Terreur van de jaren '30. Deze mensen verenigden in zich vreemd genoeg dromen van een wereldrevolutie - echo's uit hun verwarde jeugd - met loyale gehoorzaamheid aan de stalinistische dictatuur. Zij zouden even goed op het slagveld kunnen sterven met het woord 'Stalin' op hun lippen, als dat zij zouden kunnen overleven met grote vrijheidsdromen. Slechts enkelen van hen, geboren in de jaren '20, keerden heelhuids terug naar huis. Maar diegenen die overleefden waren zeker geen geschikt materiaal voor de creatie van de 'nieuwe mens'. Een nieuwe zuivering was onvermijdelijk, vooral omdat de oorlog het collectieve geheugen van de mensen had wakker geschud. Het had hun echte geheugen wakker gemaakt, dat het regime volhardend had trachten uit te roeien door enerzijds de dragers ervan te elimineren en anderzijds een artificieel collectief geheugen te scheppen door gebruik van de Korte

Cursus over de geschiedenis van de Communistische Sovjet Partij, de biografie van J.V. Stalin, en talrijke andere vervalsingen geproduceerd door historici, schrijvers, artiesten, acteurs en dichters.

Gedurende de laatste jaren van Stalins dictatuur, waarnaar vaak verwezen wordt als de periode van het rijpe stalinisme, werden de essentiële kenmerken ervan scherper zichtbaar, zoals bij oude mensen wiens goede en slechte kanten meer geprononceerd worden met de jaren. Een gelijkaardig proces vindt plaats in een maatschappij. De naoorlogse stalinistische samenleving vertoonde vele symptomen van voortijdige seniliteit: ideologische ontbinding; een arbitraire regering; volledige controle door de geheime politie over alle aspecten van het sociale leven; een uitgebreid systeem van informanten tussen de massa; brutale inbreuk door de partijstaat op alle aspecten van menselijke relaties; spanningen tussen de nationaliteiten; groeiende expansieeigingen; binnenlandse vreemdelingenhaat; chauvinisme; en anti-semitisme. Dit alles tegen een achtergrond van een snelgroeiend militair potentieel en een toenemend snelle achteruitgang van de economische toestand, vooral bij de plattelandsbevolking.

Uit: Michel Heller & Aleksandr Nekrich, Utopia in Power. A History of the USSR from 1917 to the present, Hutchinson, Londond, 1986 (vertaling Bernadette Scheerders).

 Gemeentekrediet

De Standaard
Informatie op uw niveau

 RADIO 1

 Nationale Loterij

Knack
VERHELDERT

AGFA

deSingel wordt betaald door de Vlaamse Gemeenschap en geniet de steun van de Provincie Antwerpen

deSingel

BEZOEKENDIENST EN BESPREEKBUREAU

Desguinlei 25 · 2018 Antwerpen · tel. 03/248.28.28 · fax 03/248.28.00

openingsuren ma-vr 10-19 uur · za 16-19 uur

ADMINISTRATIE

Jan Van Rijswijcklaan 155 · 2018 Antwerpen · tel. 03/244.19.20 · fax 03/244.19.59 · info@desingel.be